

İBRAHİM NASRALLAH'IN HAYATI, ESERLERİ VE AĞRÂS ÂMİNE ADLI ROMANININ İNCELENMESİ

Ahmet BOSTANCI*

Özet

Ürdün edebiyatında, ilk örneğinin hangi eser olduğu noktasında araştırmacılar arasında farklı kanaatler bulunan roman türünün hakiki başlangıcı olarak genellikle, Teysîr Sebûl'un 1968 yılında yayınladığı Ente munzu'l-yevm adlı romanı kabul edilmektedir. Gerçek atılımını seksenli yıllarda gerçekleştiren Ürdün romancılığın da öne çıkan isimlerden birisi olan ve Filistinli bir ailenin çocuğu olarak Amman'da dünyaya gelen İbrahim Nasrallah, edebiyat alanında önce şair olarak yer almış daha sonra şiirle ifade etmek istediklerini tam olarak yansıtamadığını düşündüğü için roman yazmaya yönelmiştir.

İbrahim Nasrallah, Ağrâs Âmine adlı romanında Gazze'de yaşayan Filistinlilerin İsrail baskısı altında devam eden gündelik hayatlarını kesitler halinde, abartıdan uzak bir şekilde ve büyük oranda sade bir dille anlatmaktadır. Yazar, bu romanında yaşantıları bir tarafta hayatın ölüm, hapis gibi acı, öbür tarafta düğünler gibi sevinçli iki yüzü arasında gidip gelen Filistinlilerin hayat hikâyelerini son derece başarılı bir şekilde ortaya koymuştur. İbrahim Nasrallah'ın roman türündeki başarısı da büyük oranda, konularını halkın yaşantısı ve problemlerinden seçmesi, roman kahramanlarının da gerçek hayattaki kişileri yansıtan karakterler olmasından kaynaklanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Ürdün Edebiyatı, İbrahim Nasrallah, Arap Edebiyatı, Arap Edebiyatında Filistin, Ağrâs Âmine romanı

LIFE AND WORKS OF IBRAHIM NASRALLAH AND AN EXAMINATION OF HIS AGHRAS AMINE

Summary

There is a dispute among the researchers on which work is the first representative of novel genre in Jordanian literature. However, the majority accept that such genre began with Taysir Sebûl's novel Anta mundhu'l-yawm, published in 1968. Novel genre reached its peak in the eighties. One of the representatives of this period is Ibrahim Nasrallah. Born in Amman as a child of Palestinian family, Nasrallah began his career as a poet, but thinking that he is not able to express exactly what he wants to say through poetry, he turned into writing novels.

In his Aghras Amine, Ibrahim Nasrallah describes everyday life of the Palestinians living in Gaza under the oppression of Israel. His language in this novel is very simple. Sections from the everyday life are described without exaggeration. In this novel, the author describes successfully two contrasting sides of everyday life; on the one side, there are sad experiences of life such as death and imprisonment, on the other side, there are happy experiences of life such as weddings. Nasrallah's success in novel genre lie to a great extend on his choice of the subject matter from the life and problems of the people; the main characters of his novels reflect the characters of the people of real life.

Keywords: Jordanian Literature, Ibrahim Nasrallah, Arabic Literature, Palestine in Arabic Literature, Aghras Amine

* Doç.Dr., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, (abostanci@hotmail.com)

Ürdün'de roman edebi türü Suriye, Mısır, Irak gibi Arap ülkelerindeki romancılığının devamı mahiyetinde gelişmiştir.¹ Bilindiği üzere Arap romancılığı sahasında ilk girişim/örnek Selîm el-Bustânî'nin (ö. 1884), 1870 yılında babası Butros el-Bustânî'nin *el-Cinân* adlı dergisinde yayınlanmaya başlayan "*el-Hiyâm fî cinâni's-Şâm*" adlı eseridir. Bunu Elîs el-Bustânî ve Saîd Butros el-Bustânî'nin çalışmaları takip etmiştir. Bu başlangıcın ardından roman türü çeşitli sebeplerle intikal ettikleri Kahire'de yazdıkları romanlar sayesinde rahat bir hayat yaşama imkanı bulan Suriyeli edebiyatçıların ellerinde gelişmiştir.²

Bu dönemde roman türü makame edebi türünü ihya çalışmalarıyla iç içe bir şekilde varlığını sürdürmüştür ki dönemin öne çıkan isimleri olarak Nâsif el-Yâzicî, Ahmed Fâris eş-Şidyâk, Muhammed el-Muveylîhî, Corci Zeydân gibi yazarlar sayılabilir.³

Ancak günümüzdeki anlamıyla tüm unsurları gelişmiş bir romanın ortaya çıkışı Birinci Dünya Savaşının başlarına rastlamaktadır. Muhammed Huseyn Heykel'in muhtemelen denemin şartlarını göz önünde bulundurarak "Mısrî Fellâh" müstear ismiyle yayınladığı *Zeyneb* adlı roman bu konuda ilk örnek olarak kabul edilmektedir.⁴

Ürdün'de roman türünün ilk örneğinin hangi eser olduğu noktasında araştırmacılar arasında farklı kanaatler bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar, Edîb Ramazan'ın *Cerâimu'l-mâl* adlı eserinin Ürdün'de yayınlanmış ilk roman olduğunu söylerken, diğer bazıları Rukes el-Azîzî'nin *Ebnâu'l-Gasâsine* adlı eserini daha önce yayınladığını ifade etmektedirler. Mahmûd Teymur da bu ikinci eserin ilk Ürdün romanı olduğunu belirtmektedir. Bir diğer grup araştırmacı ise Teysîr Zubyân'ın 1940 yılında *el-Cezîre* gazetesinde bölümler halinde yayınladığı *Eyne humâtu'l-fadîle* adlı eserini ilk Ürdün romanı olarak kabul etmektedir.⁵

Ellili yıllar roman türünün son derece çoğaldığı bir dönem olarak görülmektedir. Mısır, Suriye ve Lübnan da çok sayıda eser ortaya çıkmış bu durum başka ülkelerdeki Arap yazarlar arasında da rekabet ruhunu ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde meşhur romanlardan pek çoğu sinema filmlerine senaryo teşkil etmiştir. Roman türüne olan bu ilgi neticesinde pek çok Ürdünlü yazar ve şair de roman yazmaya yönelmişlerdir. Bunlar arasında Abdulhalîm Abbâs⁶, İsâ en-Nâûrî⁷, Husnî Ferîz isimleri sayılabilir.⁸

Ürdün'de roman türünün hakiki başlangıcı olarak Teysîr Sebûl'un 1968 yılında yayınladığı *Ente munzu'l-yevm* adlı romanı kabul edilebilir.⁹ Eser yazarın ilk ve son romanı olsa da olayların

anlatımında önceki romanlarda görülmeyen farklı bir anlatım üslubunu yakalamayı başarmıştır. Olayları tabii zaman silsilesine bağlı kalmaksızın kısa ve birbirinden bağımsız bölümler halinde anlatmıştır.¹⁰ Aynı yıl Ürdün'de bu romanın yanı sıra (Emîn Şennâr) *el-Kâbûs* ve (Sâlim en-Nehhâs) *Evrâku âkir* adlı iki roman daha yayınlanmış, *Ente munzu'l-yevm* ve *el-Kâbûs* romanları 1967 yılı hezimetinden sonraki Arap romanlarına tahsis edilen "Dâru'n-nehâr" ödülünü kazanmışlardır. Bu üç roman Ürdün'de roman türü için önceki klasik roman tarzlarından ayrılan ve yenilik getiren başarılı örnekler olarak kabul edilmektedirler.¹¹

Gerçek atılımını seksenli yıllarda gerçekleştiren Ürdün romancılığında¹² başlangıcından günümüze öne çıkan isimler ve eserler arasında Emin Şennâr: *el-Kâbûs*, Sâlim en-Nehhâs: *Evrâku âkir*, *es-Sâhât*, Gâlib Helsâ: *ed-Dıhk*, *es-Su'âl*, *el-Bukâu 'ale'l-atlâl*, Fuâd el-Kasûs: *el-'Avdetu mine's-şimâl*, Yusuf el-Gazv: *es-Sadîkân*, *Sukûbun fi'l-cidâr*, Muhammed İyd: *el-Mütemeyyiz*, Fayez Mahmûd: *el-Ebleh*, Müeyyed el-Uteylî: *Ente vahdeke temûtu*, Cemâl Nâcî: *et-Târiku ilâ Belhâris*, Mu'nis er-Rezzâz: *Ahyâ'un fî'l-Bahri'l-Meyyit*, *Î'tirâfât Kâtim Savt*, *Metâhetu'l-A'râb fî nâtihâti's-serâb*, *Cum'a el-Kifârî*, *ez-Zâkiratu'l-Mustebâhe*, ..., İlyâs Ferkûh, *Kâmâtu'z-Zebed*, *E'midetu'l-gubâr*, Tâhir el-'Udvân: *Vechu'z-zamân*, Leylâ Atraş: *Tuşriku garben*, *İmrae li'l-fusûli'l-hamse*, *Leyletâni ve zillu imrae*, *Sahîlu'l-mesâfât*, Ziyâd Kâsım: *Ebnâu'l-kal'a*, *el-'Arîn*, Ramazan Ravâşide: *el-Hamrâvî*, *Uğniyetu'r-ruât*, Cemâl Nâcî: *el-Hayâtu alâ zimmeti'l-mevt*, Zehra Umer: *el-Hurûc min Susrûkah*, Semîha Hureys Rihletî, *Şeceretu'l-fuhûd*, *el-Haşhâş*, Mûsâ el-Ezra'î: *Zeybu's-sâlih*, İbrahim Nasrallah... sayılabilir.¹³

İbrahim Nasrallah'ın Hayatı ve Eserleri

Ürdün'de, yukarıda tarihi gelişimini kısaca özetlediğimiz roman türünün öne çıkan isimlerinden birisi olan İbrahim Nasrallah¹⁴, 1948 yılında İsrail devletinin kurulmasıyla Filistin'den çıkarılıp Ürdün'e göç etmek durumunda kalan bir ailenin çocuğu olarak 1954 yılında Amman'da dünyaya gelmiştir. Altı erkek, dört kız çocuktan oluşan ailesinin en büyük çocuğudur. Eğitimine Filistinli göçmenler için Birleşmiş Milletler tarafından kurulan okulda başlamıştır. Amman'daki öğretmen okulunda (Merkezu tadrîbi Ammân li i'dâdi'l-muallimîn) eğitimini tamamlamıştır. Suudi Arabistan'da iki sene öğretmenlik yapmış, 1978 yılında Ürdün'e geri dönmüştür. Öğretmenlik yaptığı dönemin Roman yazmasında ve edebi kimliğinin oluşmasına etkileri vardır. Geri döndüğünde Filistin'deki köyünü ziyaret edip bulamaması, yerinin İsrail tarafından bir silah fabrikasına çe-

vrilmesinin de yazmaya yönelmesinde ve yazdıklarının siyasî eğilimli oluşunda etkisi vardır.

Ürdün'e geri döndükten sonra 1978–1996 yılları arasında gazetecilik yapmıştır. 1996 yılından sonra Muessesetu Abdulhamîd Şûmân'da kültür müdürlüğü ve ardından Muessesetu Hâlid Şûmân'da müdür vekilliği yapmıştır. 2006 yılından itibaren kendini sadece yazmaya adanmıştır.¹⁵

Edebiyat alanında önce şair olarak yer alan İbrahim Nasrallah kendi ifadesiyle şiirle ifade etmek istediklerini tam olarak yansıtamadığını düşündüğü için roman yazmaya yönelmiştir. “İlk romanımı yazdığımda romancı olmayı hedeflemiyordum. Sadece yaşadığım bir tecrübeydi ve kasidenin ifade edemediklerini anlatmayı hedefliyordum...” sözleriyle başlangıçta roman yazmaya devam etmeyi hedeflemediğini ifade etmiştir. Ancak daha sonra yazdığı romanlarla bu alanda da kendisine önemli bir yer edinmiştir.¹⁶

İlk şiir koleksiyonu “*Huyûlun ‘ala meşârifî’l-medîne*”yi 1980 yılında yayınlamıştır. İlk romanı olan “*Berârî el-humma*” da 1985 yılında yayınlamıştır. Yazarın geçimini sağlamak için ülkesini terk ederek Suudi Arabistan’da Kunfuza adlı, çölde yer alan bir yerleşim yerine öğretmen olarak atanan Muhammed Hammad’ın orada yaşadığı zorlukların konu edildiği bu ilk romanı yazarın kendi yaşadıklarının da tabii bir yansıması olarak parçalanmışlık, yokluk, boğucu yalnızlık duygularını yansıtmaktadır.¹⁷ *el-Emvâc el-berrîyye* yazarın ikinci romanıdır.¹⁸ Yazar bu iki romanının ardından çok fazla ara vermeden ‘Av¹⁹ ve *Mücerred iseyn fakat*²⁰ adlı eserlerini de yayınlayarak roman yazarlığına güçlü bir başlangıç yapmıştır.²¹

İbrahim Nasrallah çok yönlü bir şahsiyettir. Edebiyat dışında fotoğraf ve sinema ile de ilgilenmektedir. 1995 ve 2004 yıllarında iki fotoğraf sergisi açması onun bu sanata duyduğu ilginin kanıtı mahiyetindedir. Sinema konusunda olan ilgisi neticesinde de *Hezâimu’l-muntasırîn ...es-Sinema beyne hurriyeti’l-ibda’ ve mantıkî’s-sûk* adlı kitabını yayınlamıştır.²²

Eserleri

Şiir kitapları

1. *el-Huyûl ala meşârifî’l-medîne* (1980)
2. *el-Matâr fi’l-dâhil* (1982)
3. *el-Hivâru’l-ahîr kable makteli’l-‘usfûr bi dakâik* (1984)
4. *Nu‘mân yesteriddu levnehu* (1984)
5. *Enâşîdu’s-sabâh* (1984)
6. *el-Fetâ en-nehr ve’l-cenerâl* (1987)
7. *‘Avâsifu’l-kalb* (1989)

8. *Hutab Ahdar* (1991)
9. *Fadîhatu's-se'leb* (1993)
10. *el-A'mâl eş-şi'riyye* (1994)²³
11. *Şurufâtu'l-harîf* (1996)
12. *Kitâbu'l-mevt ve'l-mevtâ* (1997)
13. *Besemu'l-Umm ve'l-ibn* (1999)
14. *Merâya'l-melâike* (2001)
15. *Hucretu'n-nây* (2007)
16. *Lev enneî kuntu maystrû* (2009)
17. *Ahvâlu'l-cenerâl* (2011)²⁴
17. '*Avdetu'l-yâsemîn ilâ ehlihi sâlîmen* (2011)²⁵

Romanları

1. *Berârî el-Hummâ* (1985)
 2. *el-Emvâc el-berriyye* (1988)
 3. '*Av* (1990)
 4. *Mücerred isneyn fakat* (1992)
 5. *Hârisu'l-medîne ed-dâi'a* (1998)²⁶
- el-Melhâtu'l-Filistîniyye üst başlıklı romanları
6. *Tuyûru'l-hazer* (1996)
 7. *Tıflu'l-mimhât* (2000)
 8. *Zeytûnu's-şevâri'* (2002)
 9. *A'râs âmine* (2004)
 10. *Tahte Şemsi'd-duhâ* (2004)
 11. *Zemenu'l-huyûl el-beyzâ* (2007)
 12. *Kanâdîlu meliki'l-Celîl* (2012)
- Eş-Şurufât üst başlıklı romanları
13. *Şurfetu'l-hezeyân* (2005)
 14. *Şurfetu raculi's-selc* (2009)
 15. *Şurfetu'l-âr* (2010)

Çocuk Kitapları

1. *Sabâhu'l-hayr yâ evlâd*
2. *Eşyâ tayyibe nusemmiyhâ el-vatan*

Otobiyografi/hatırat

es-Siyratu't-tâira: Ekal min 'aduv ekser min sadîk (2006)

Diğer kitapları

Hezâimu'l-muntasırîn ...es-Sînema beyne hurriyeti'l-ibda' ve mantkı's-sûk (2000)

Suvaru'l-vucûd es-sînemâ teteemmel (2008)

Şiir ve roman alanında çeşitli ödüller de kazanmış olan İbrahim Nasrallah'ın eserlerinden bazıları İngilizce, İtalyanca, İspanyolca, Türkçe gibi dillere çevrilmiştir. Bazı romanları, roman ve şiir tecrübe-

si üzerinde Ürdün'de ve çeşitli batı üniversitelerinde master ve doktora tezleri yapılmıştır. Bununla birlikte Ürdün'de bazı romanlarının yayınlanması yasaklanmış ve bazı şiirleri de toplatılmıştır. Yazar bundan acı ve hüznle bahsetmektedir.²⁷

A'râs Âmine Romanının Değerlendirmesi

A'râs Âmine, yazarın *el-Melhâtu'l-Filistiniyye* genel başlıklı seri romanlarının dördüncüsüdür. Yazar diğer romanlarında da zaman zaman Filistin konusuna temas etmekle birlikte bu seride tamamen geçmiş ve bugünüyle Filistin'i, Filistin meselesini ele almaktadır.²⁸

Esasında Filistin trajedisi anlatılan bu roman serisine ilk aklı gelen anlamlardan birisi "komedi" olan "el-Melhât" isminin verilmesi ironi olmalıdır.

Serideki her bir romanın sonunda "melhât" kelimesinin kökü olan "lehâ" fiilinin çeşitli anlamları *Lisânu'l-Arab* sözlüğünden aktarılmaktadır. Kanaatimizce yazar bu şekilde kelimedeki bilinen anlamların ötesinde de manalar olduğunu ve serinin bunlar da dikkate alınarak okunması gerektiğini işaret amaçlı olarak bu atıf bilgisini her romanının sonuna koydurmaktadır.

Konusu: Filistin trajedisini konu edinen bir romandır. Filistin'de yaşananlar Gazze ekseninde ve kesitler halinde aktarılmaktadır.

Romanın özeti: Romanda babaları hapiste olup anneleri ve babaanneleriyle beraber yaşayan Randa ve Lemîs isminde ikiz iki kardeş vardır. Randa, Lemîs'ten beş dakika önce doğduğu için insanlar tarafından Randa'nın Lemîs'ten büyük olduğu düşünülmektedir. Birbirlerine çok benzemelerine rağmen Lemîs'in başı biraz küçüktür. Annesi de onu "küçük başın sahibi" diye nitelendirmektedir, fakat yine de kızlarını bir türlü ayırt edememektedir. Romanın bir bölümünde de Lemîs ve Randa yer değiştirmektedir. Randa aynı zamanda romanın iki kahraman anlatıcısından da birisidir.

Bir gün Randa'ların mahallesine Emine isimli bir kadın taşınır. Bu kadın taşındığı zaman Randa ve Lemîs henüz küçük birer çocuklardır. Emine de taşındığı dönemde oğlu Salih'e hamiledir. Emine mahalleye taşındıktan sonra Randa'nın ailesi ile çok yakın komşuluk ilişkisi içerisine girer. Randa büyüdükten sonra Randa ile Emine çok iyi arkadaş olmuşlardır. İkili genelde birlikte cenaze evlerine taziyeye giderler.

Randa ve Lemîs büyüyünce, Emine oğlu Salih'i Lemîs ile evlendirmeyi istemiştir. Aslında Emine oğlunun Randa ile evlenmesini ister, fakat oğlu küçüklükten beri Lemîs'i seviyordur. Randa da Salih'i

sevmektedir. Emine, Lemîs'in evliliğe iknası için Randa'nın kendisine yardımcı olmasını istemektedir. Zira Lemîs'in babasının yirmi yıldır hapiste olduğunu ve şartların evlilik için hiç de müsait olmadığını bilmektedir ama eğer bütün şartların düzelmesi, İsrail işgalinin sona ermesi beklenecekse hiç kimsenin evlenmesi de mümkün değildir.

Romanda Emine bir taraftan onları evlendirmek için çabalarken bir yandan da kendi düğününü hatırlamaktadır. Emine kendi düğünün gerçekleşebilmesi için çok sıkıntı çekmiştir. Önce babası onu eşi Cemal'e vermeyi istememiştir. Babası razı olduktan sonra ise ikisinin buldukları bölgeleri birbirinden ayıran barikatın etrafındaki İsraili askerler yüzünden düğünlerini yapamamışlardır. Cemal, Emine'nin bulunduğu tarafa geçebilmek için tabuta uzanarak ölü taklidi yapmış, gerçekten ölü olup olmadığını kontrol eden İsraili askerlerin süngüsüyle yararlanarak karşı tarafa geçebilmiştir.

Romanın yarısına kadar olan bölümlerinde geri dönüş (istirca/flashback) tekniğiyle anlatıcı Emine tarafından geçmişte kendi düğünüyle alakalı olaylar, diğer anlatıcı Randa tarafından da geçmişte Emine'nin mahallelerine gelip yerleşmesi, çocuklarının büyümesi gibi hadiseler anlatılırken romanın son kısımlarında genellikle romanın anlatım anındaki olaylar (Emine'nin oğlu Salih'in babası Cemal'in şehit edilmesi üzerine girdiği depresyon, annesinin sakladığı babasına ait resimleri kendisine vermesi üzerine yeniden yaşama sevincine kavuşması, sık sık babasının şehit edildiği mekana gidişi, bazen gizlice evden kaçmaları, bir süre sonra annesinin sağlık durumunu dikkate alarak evden izinsiz ayrılmayışı vb...) konu edilmektedir.

Yazar romanında çoğunlukla Filistinlilerin günlük yaşamda çektikleri sıkıntılara değinmiştir. Bununla ilgili olarak oğlu düğününe bir saat kala öldürülen Ümmü Muhammet'i; pazardaki artık sebzeleri toplayarak yaşamayı sürdüren Ebû Anter'in, güya barikatın yanına dinamit koymaya çalıştığı için şehit edilmesini; annesine patates almak için evden çıkan bir gencin, beş dakika sonra eve cansız vücudunun getirilmesini; kardeşinin düğün davetiyelerini dağıtmak için evden çıkan yedi çocuk babası Semîr 'Alve'nin şehit edilmesini; Lemîs'in arkadaşı Semîr'in şehit edilmesini, yaralı çocukların rehabilitasyonunda çalışan Emine'nin hastanede gördükleri ve yaşadıkları... anlatmıştır. Bu olaylara ana konu anlatılırken satır aralarında yer verilmiş böylece hem yaşanan sıkıntılar çok iyi bir şekilde yansıtılmış hem de ana konunun bütünlüğü bozulmamıştır.

Romanın son paragraflarından birini teşkil eden şu satırlar herhalde yazar tarafından Filistin'deki durumun üzücü ama umutsuz olmadığını ifade maksadına matuftur: *"Sana gerçeği söyleyeceğim. Dün, gecenin aydınlık olduğunu hissettim. Terasa çıktım. Korkmuyor-*

dum. Baktığımda gözlerime inanamadım. Caddelerdeki insanların gece lambaları gibi parlak olduklarını gördüm. Üzüntülüydüler, doğru. Ancak gece lambaları gibiydiler. Ben de hem üzüntülü hem de parlaktım. Anlaşıyor ki parlak olan üzüntümüzün kendisi. Yoksa nimenin de dediği gibi daha yüz yıl önce sönmüş olurduk.”²⁹

Anlatıcı: Roman boyunca kahraman-anlatıcı kullanılmıştır. Romanın iki anlatıcısı vardır (Emine ve Randa) ve her bir bölümde anlatıcı çoğu kez aynı sırayla değişmektedir. Nadiren birden fazla bölüm ardı ardına aynı anlatıcı tarafından anlatılmaktadır. Romanın kahraman anlatıcı ağzından anlatılması olayların anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Zira her bir bölümün başında okuyucu bölümün bazen ortasındaki bazen de sonundaki bir işaretten anlatıcının kim olduğunu tespit edene kadar bölümün kim tarafından anlatıldığından çoğu kez emin olamamaktadır. Olaylar zaten geri dönüş tekniği (istirca/flashback) sıkça kullanılarak anlatıldığından ve belirli düzeyde bir gizem yazar tarafından özellikle arzulandığından romanın anlaşılması zaten zorken bu çift anlatıcı üslup da anlaşılma noktasında ekstra bir zorluğu neden olmaktadır. Ayrıca kahraman anlatıcının kullanılması karakter tahlilleri yapılmasına vb imkân vermemektedir. Kahramanların karakterleriyle ilgili satır aralarından alınan bilgiler bir araya getirilirse ancak karakterleri hakkında bir fikir edinmek mümkün olmaktadır.

Romanda Randa genellikle günümüzde yaşanan olayları aktarırken Emine başta Cemal ile evlenmesi olmak üzere geçmişteki olayları anlatmaktadır. Böylece günümüzde gündemde olan Lemîs-Salih (Emine'nin oğlu) düğünü ve geçmişte gerçekleşen Emine-Cemal düğünü hikaye edilmiş olmaktadır.

Roman her biri müstakil başlık taşıyan bölümler halinde kalem alınmıştır. Bölüm başlıkları bold olarak yazılmış olmakla birlikte gerçekte hemen peşinden gelen ilk paragrafın başındaki cümle ile anlamsal bütünlük içerisindedir. Örneğin birinci bölüm “Boğucu Gece-lerden Biriydi” başlığını taşımaktadır. Peşinden gelen ilk cümlesi ise “*O geceyi bundan daha iyi bir şekilde tasvir edemem.*” şeklinde devam etmektedir. Sonraki cümle dikkate alındığında başlığın da yine anlatıcının ağzından çıkmış bir cümle olduğu anlaşılmaktadır.³⁰ İkinci bölüm de “Onlara Güneşin Gökyüzünün Ortasında Olduğunu Söyledim” başlığını taşımaktadır ve ardından gelen ifade başlıkla anlam bütünlüğü oluşturan: “*Bu lafı onlara yüz kere söyledim. Fakat hiçbir hareket geçmedi.*” cümleleridir.³¹ Romanın sonuna kadar iki bölüm hariç bütün bölüm başlıkları da aynı şekilde devam etmektedir. Sadece yedinci bölümün başlığı biraz farklılık arz etmektedir. Bölüm “Bugün

Neyi Bombalıyorlar?” başlığını taşımaktadır. İlk paragraf ise şu şekildedir: *Ümmü Cevad’ın yanından dönüyordum, insanlara “bugün neyi bombalıyorlar” diye sorduğumda. Çocuklardan biri cevap vermeden önce, ona “ben biliyorum” dedim, “bana söyleme”. “kabirleri bombalamadılar mı?”* ³² Burada bölüm başlığı birinci paragraftaki bir cümleden oluşmuştur ve paragrafın ilk cümlesiyle anlam birlikteliği içinde değildir. Aynı durum dokuzuncu bölüm için de geçerlidir. ³³

Romanın şahıs kadrosu:

Randa: Romanın iki kahraman anlatıcısından birisidir. Roman onun Gazze’de ne olup bittiğini anlamak için şahsi düşüncelerini kaleme aldığını söylemesi ile başlamaktadır. ³⁴ Tam olarak anlaşılma da romanın tamamı onun hatıralarının aktarılması gibidir. Başlı küçük ama annesinin ifadesiyle içi akıl doludur. ³⁵ Randa başının küçük olmasından esasında memnun değildir ama ironik bir üslupla Gazze gibi mermilerin havada uçtuğu bir yerde bunun bir avantaj olduğunu söylemektedir: *“Başım bu boyuttayken tetikçilerim (kannas) isabet ettirmesi mümkün değil demiştim. Oysa günler bunun yanlış olduğunu ispat edecekti.”* Kendisine son derece benzeyen Lemîs adında bir ikiz kardeşi vardır. ³⁶

Randa romanın başında İsrail işgali altındaki Gazze’deki durumdan bahsetmektedir. Uçaklar, suikast helikopterleri (mirvahiyat) bombalar ve füzeler arasında bir hayat. ³⁷ Randa’nın yazarlığı vardır. İnsanlardan duyduğu ilginç sözleri de defterine yazdıkları arasına katmaktadır. ³⁸ Kapalı mekanlarda uzun süre kalamayan, sıkılan bir karaktere sahiptir. ³⁹ Randa’nın bir özelliği de çocuk şehitlerin resimlerini biriktirmesidir. Ayrıca son sözlerini ve son anlarında neler yaptıklarını da yazmaktadır. ⁴⁰

Lemîs: Romanın anlatıcısı Randa’nın kendisinden beş dakika sonra dünyaya gelmiş ikiz kız kardeşidir. Lemîs romanda büyük oranda Randa’nın anlatımıyla yer alır, doğrudan bir katılımı yoktur. Randa isim konusunda daima ismini daha güzel bulduğu kardeşi Lemîs ile çekişmekte ve kendisinin Lemîs olduğunu ifade etmektedir. İsim konusundaki bu çekişme Lemîs’in İsraili askerlerle barikatlarda çarpışan Samir adlı yaralı bir genci kurtarmasına kadar devam eder. Bu olaydan sonra Lemîs artık bir kahramandır ve Randa isim konusunda onunla çekişmemeye karar verir. ⁴¹

Randa ve Lemîs zaman zaman birbirlerinin yerlerine de geçmektedirler. ⁴² İki kardeş birbirlerine çok benzediklerinden ayrıca Randa hep kendisinin Lemîs olduğunu iddia ettiğinden kimse iki kardeşi tam olarak ayırt edememektedirler. Bu belirsizlik roman

boyunca devam etmekte düğüm sonunda da çözülmemektedir. Romanın sonunda kardeşlerden birisi evlerinin terasında İsraili bir keskin nişancı tarafından vurulur. Cesedi bulan kardeş gerçeği gizleyecek, soranlara şehit olanın kim olduğunu söylemeyecek, kendisine Randa diye seslenenlere Lemîs olduğunu, Lemîs diyenlere de Randa olduğunu söyleyecektir. Romanın son cümlelerinde hayatta kalan kardeş annelerine gerçeği söyleyeceğini vadedmekte ancak okuyucu bunu öğrenmeden roman sona ermektedir.

Emine: Romanın Randa ile beraber iki kahraman-anlatıcısından birisidir. Randa'nın kardeşi Lemîs'i oğlu Salih'e istemektedir. Roman onun bu teklifini Randa'ya açmak için onların evine gidişyle başlamaktadır. Emine'nin bir de Nâdiye adında küçük bir kızı vardır.

Emine bir defasında Randa'ların sokaklarından geçmiş ve mekanı beğendiği için ikamete karar vermiştir. İlk defa kapılarını çaldığında Randa onu film yıldızlarını andıran güzelliği ile Mısırlı sinema sanatçısı Âsâr el-Hakîm'e benzetmiştir.⁴³ Emine'nin psikoloji diploması vardır ve yaralı rehabilitasyon merkezinde çalışmaktadır.⁴⁴ Dünyaları kararmış yaralı çocukları görmek Emine'yi çok üzmemekte ve derinden etkilemektedir.

Randa'nın ninesi (Vasfiye): Zaman zaman Randa tarafından da yazarak kaydedilen hikmetli sözler söylemektedir. Kahve içerek uyumayı sevmektedir. Patlayan bombalarla uyandığında uyuyamamasını kahveye bağlamakta ve Randa'dan kahveyi aldığı yeri değiştirmesini istemektedir. Çok sayıda arkadaşı olan ikizinin aksine ninesi Randa'nın tek arkadaşıdır. Bu durum Emine'nin taşınmasına dek sürer. Ninesi, Randa'nın sorularından bunaldığından dolayı Emine'nin gelişinden memnundur.⁴⁵

Randa'nın annesi: Roman boyunca ismi geçmez. Randa ondan annem diye söz eder. Kızının yerinde duramamasından buna rağmen arkadaş edinememesinden şikâyetçidir. Randa ise arkadaş edinemesine karşılaştığı kızların cahil olmasını gerekçe göstermektedir. Kız kardeşi de “kendisini Taha Huseyn sanıyor” veya “zamanın dahisi” diyerek ona takılan annesini desteklemektedir.⁴⁶

Cemal: Emine'nin kocasıdır Onu istemeye geldiğinde Emine'nin babasının kızı nerden tanıyorsun sorusu karşısında afallamıştır. Babasının “onu seviyorsundur da!” ifadesine “erkeğin sevmediği kadınla mı evlenmesi gerekiyor” cevabı vermesi üzerine Emine'nin babası “benimle alay mı ediyorsun. Bende evlenecek kız yok” diye yüzüne haykırmıştır.⁴⁷ Cemal Mısır'da okumaya gitmiştir ve o Mısır'dayken Emine kendi ailesinden daha çok Cemal'in ailesinin yanında vakit geçirmektedir. Cemal, romandan anlaşıldığına göre evlendikten belirli bir müddet sonra tutuklanmıştır. Yine anlaşıldığına

göre daha sonra firar etmiş ve gizlenerek hayatını sürdürmektedir. Eve de zaman zaman gizlice gelmektedir.⁴⁸ Oğlu Salih bile babasını ancak bıraktığı resimlerinde görmektedir. Romanda Emine'nin ağzından Cemalle olan diyalogları aktarılmaktadır. Ancak bu konuşmalarda Cemal gerçekten orada mıdır yoksa Emine onunla konuşurken gerçekte hayaliyle mi konuşmaktadır, bu husus romanda net olarak anlaşılabilir değildir. Cemal'in şehit olduğu haberi geldiğinde Emine hastaneye koşar. Ceset tanınmayacak haldedir ve teşhisi mümkün değildir. Üstelik cesedin kendi yakınlarına ait olduğunu iddia eden başkaları da vardır. Bu belirsizlik defin işleminden sonra da devam edecektir.

Salih: Cemal ve Emine'nin oğullarıdır. Randaların mahallesine geldiğinde henüz annesinin karnındadır. Büyüyünce Lemîs'e ilgi duyacak ve Emine de onu Lemîs'le evlendirmek isteyecektir. Babasının şehadet haberinden sonra psikolojisi bozulmuş annesinin daha önce göstermediği babasına ait resimleri gördükten sonra tekrar hayata dönmüştür. Resimleri aldıktan sonra mahallede dolaşmış ve her önüne gelene babasına benzeyip benzemediğini sormaya başlamıştır. Herkes onun babasına çok benzediğini söylerken sadece Lemîs tamamen babasına benzediğini söylemiştir. Salih babasının şehit olduğu yere gitmekte ve saatlerce orada kalmaktadır.

Emine'nin babası: Emine'nin merhum babası sert görünmeye çalışan birisidir ve Emine'nin gerçekte öyle olmadığı halde neden böyle görünmeye çalıştığını sorgulamaktadır. Babası önceleri Cemal'in gelip Emine'yi istemesine kırsa da sonraları kızının onun ailesine yaptığı ziyaretlere ses çıkartmamış hatta kızıyla Cemal'le evlilik mevzuunda da konuşmuştur.⁴⁹

Mustafa: Emine'nin kardeşim diye bahsettiği ve herkes Gazze'yi terk ederken onun bırakıp gitmediği ve kendisini bırakmadığı bilgisini verdiği şahsiyettir. Romanın ikinci bölümünde⁵⁰ anlatıcı Emine'dir ve geçmişe gidip kardeşi Mustafa ile Lemîs'i Salih'e istemeye gitme arzusuna Mustafa'nın yataktan kalkmayıp kayıtsız kalmasından söz etmektedir. Bölüm Emine'nin onları ısrarla güneşin yükseldiğini söyleyip kaldırmaya çabalaması ile başlamaktadır. Emine bir taraftan onu kaldırmaya çalışırken bir yandan da kardeşinin Gazze'yi terk etmeyip bunu insanlara ilan ettiği günleri hatırlamaktadır. Bu bölümden ayrıca Mustafa'nın üniversiteyi bitirmesi noktasında kız kardeşi Emine'yi teşvik ettiğini de öğreniyoruz. Mustafa yolda kendilerini geçtiği gerekçesiyle İsraili yerleşimciler tarafından şehit edilecektir.

Cevad ve Selim: Randa'nın kardeşleridirler. İsrail'e karşı direnişin içersinde yer aldıklarından evlerini karanlıkta ve gizlice ziya-

ret etmektedirler. Aile bazen onları günlerce görememektedir.⁵¹ İki kardeş farklı Filistinli örgütlere mensup oldukları için aralarında da çekişme halindedirler. Anneleri bunun anlamsız olduğunu şu söyleyişle ifade etmektedir: “*Hamas ile birlikte olsan da İsrail seni öldürür; Cihad ile beraber olsan da İsrail seni öldürür; Fetihle, Halkçılarla ya da Demokratlarla beraber olsan da İsrail seni öldürür; Direnişçilerle beraber olsan da İsrail seni öldürür; İsrail’e teslim olan taraftan olsan da İsrail seni öldürür; Ebû Ammar ile olsan da İsrail seni öldürür; İsrail karşıtı olduğun sürece İsrail seni öldürür. Bir gün ne olduğunu anlamak için pencereyi açtığında keskin bir nişancı gelir ve seni öldürür. Sen sokakta yürüsen de evde uyusan da olduğun gibi kalsan da gökten füzeler gelir ve seni öldürür.*”⁵²

Romanda bu hayali şahıslar yanında Gassân el-Kenefânî'nin romanlarına ve roman kahramanlarına atıf da vardır.⁵³

Mekan:

Romanın olayları Gazze’de geçmektedir. Mekanın Gazze olduğu daha romanın ilk paragrafında geçen, anlatıcının şu cümlesinden rahatlıkla anlaşılabilir: “*Gazze’de yaşananları anlayabilmem için geceleyin aklıma gelen düşünceleri, günbegün yazmam yeterliydi.*”⁵⁴ Gazze ismi romanın ilerleyen kısımlarında da birkaç kez geçmektedir ki bütün bunlardan olayların mekanının orası olduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır. Romanın kahramanlarından biri olan Cemal’in Mısır’da okumasından dolayı romanda ara sıra Mısır’dan da bahsedilmiştir. Ancak romanda Mısırdaki geçen herhangi bir olay anlatılmamıştır. Romanda geçen mekan isimlerinden biri de Gazze Şifa Hastanesi’dir. Romanda en sık bahsi geçen mekanlar romanın iki kahraman anlatıcısı olan Randa ve Emine’nin birbirlerine bitişik olan evleridir. Romanda mekan tasvirine pek yer verilmemiştir. İstisnai olarak bu iki evin ve özellikle de bahçelerinin yüzeysel tasvirleri yer almaktadır.

Zaman⁵⁵

Roman 2004 yılında yayınlanmıştır. Romanın yazıldığı zaman (yazma zamanı/yazıya geçirme zamanı) muhtemelen iki binli yılların başlarıdır.

Romanın olaylarının geçtiği zaman dilimine gelince; romanda, zamanla ilgili olarak açık bir tarih belirtilmese de Birinci İntifâda’dan bahsedilmektedir.⁵⁶ Bu da bize roman kahramanlarının İkinci İntifâda’yı da bildiklerini göstermektedir. İkinci İntifâda ise iki bin yılının Eylül ayında başladığına göre, muhtemelen romanda da iki binli yıllar ve daha öncesi anlatılmaktadır. Buna göre romanın vaka

zamanı iki binli yıllar ve -geriye dönüş tekniği ile anlatılan- onun yirmi-otuz yıl öncesidir. Anlatma zamanı ise iki binli yıllar olmaktadır.

Buna göre romanın anlatma, vaka ve yazma zamanları hemen hemen aynı zaman dilimine denk gelmektedir.

Yazar romanı yazarken olayları kronolojik bir tarzda aktarmamıştır. Kimi zaman şimdiki zamanda yaşananları, kimi zaman geçmişte yaşananları anlatmıştır. Geçmişte yaşananları anlatmak için geriye dönüş (flash back/istirca) tekniği sıkça kullanılmıştır. Romanın iki anlatıcısından Emine bu tekniği kullanarak eşi Cemalle olan düğününü, diğeri Randa ise komşuları Emine'nin mahallelerine yerleşmesi ve gelişen dostluklarını anlatmıştır. Romanda ileriye atlama tekniğine hiç başvurulmamıştır.

Dil: Romanda anlatıcının devrede olduğu kısımlarda fasih bir dil kullanılmıştır. Ancak diyaloglarda Filistin-Ürdün yöresine ait halk lehçesi dikkati çekmektedir. Bu lehçe her ne kadar fasih dile son derece yakın olup anlaşılması nispeten kolay olsa da yine de bazı ifadelerin anlaşılması bölgenin halk lehçesine aşina olmayanlar için zordur.
57

Diyaloglarda geçen ve halk lehçesi kullanılan cümlelerden bazıları şu şekildedir:

نشر به بعدين "Daha sonra içeriz"⁵⁸

ما لي في هالدنيا غيرك "Bu dünyada senden başka kimsem yok"⁵⁹

الله لا يخلي واحد فيهم "Allah onlardan hiçbirini bırakmasın"⁶⁰

من وين بتعرف البننت "Kızı nereden tanıyorsun?"⁶¹

مش عارفة على أيش بتتقاتلوا... "Ne için savaştığımızı bilmiyorum"⁶²

Romanda (الجار قبل الدار)⁶³ "Komşu evden önce gelir/Ev alma komşu al" gibi çok az sayıda atasözü örneği yer almaktadır.

Nasrallah'ın diğer romanlarında da görüldüğü üzere zaman zaman bu romanında da şiirsel bir dil kullanıldığı, cümlelerin serbest vezinle yazılmış bir şiirin mısraları izlenimi uyandırdığı müşahede edilmektedir. Zaten yazarın çoğu romanında şair olmasının olumlu bir yansıması olarak kullandığı şiirsel dil metne sıcaklık kazandırmaktadır.⁶⁴

Sonuç

İbrahim Nasrallah edebiyat alanına yazdığı şiirlerle giriş yapmış, daha sonra roman türünde de önemli eserler vererek Ürdün Arap Edebiyatında öne çıkmış velût yazarlardan birisidir. Gerek Ürdün gerekse de bazı batı üniversitelerinde eserleri tez konusu yapılan yazar, tespit edebildiğimiz kadarıyla ülkemizde herhangi bir akademik çalışmada ele alınmamıştır.

İbrahim Nasrallah, *el-Melhât el-Filistîniyye* serisi kapsamında kaleme aldığı Ağrâs Âmine adlı romanında Gazze'de yaşayan Filistinlilerin İsrail baskısı altında devam eden/etmeye çalışan gündelik hayatlarını, kesitler halinde, abartıdan uzak bir şekilde ve büyük oranda sade ve anlaşılır bir dille anlatmaktadır. Romanda Filistinli kadınların kahramanlıklarının ortaya koyulması da esere ayrı bir hava kazandırmaktadır.

Yazar, bu romanında ölüm ve şahadet temasını seçmiş olmakla birlikte konunun gerektirdiği ağlama, pişmanlık, melodrama gibi olumsuz unsurlardan da uzaklaşmayı başarmıştır. Romanda ne mutlak ölüm hüznü neden sevinç hâkimdir. Yaşantıları bir tarafta hayatın şahadet (ölüm), hapis gibi acı, öbür tarafta düğünler gibi sevinçli iki yüzü arasında gidip gelen Filistinlilerin hayat hikâyelerini son derece başarılı bir şekilde ortaya koymuştur. Zaten İbrahim Nasrallah'ın roman türündeki başarısı da büyük oranda, konularını halkın yaşantısı ve problemlerinden seçmesi, roman kahramanlarının da gerçek hayattaki kişileri yansıtan karakterler olmasından kaynaklanmaktadır.

KAYNAKÇA

Abdu'l-hâlık, Ğassân İsmâil, "Medhal ila'r-rivâyeti'l-hadîse fi'l-Urdun", *er-Rivâyetu'l-Urduniyye ve mevkuhâ min harîtati'r-rivâyeti'l-'Arabiyye*, neşr. Dâru Ezmine, Amman 1993, s. 59-65.

Ebû Nidâl, Nezîh, "Rivâyetus-semânînât beyne'l-vâkıyye ve'l-hadâse", *er-Rivâyetu'l-Urduniyye ve mevkuhâ min harîtati'r-rivâyeti'l-'Arabiyye*, neşr. Dâru Ezmine, Amman 1993, s. 67-93.

el-Ezra'î, Süleyman, *er-Rivâye el-cedîde fi'l-Urdun*, neşr. el-Müessesetu'l-'Arabiyye li'd-dirâsât ve'n-neşr, Beyrut 1997.

a.mlf, *Filistîn fi'r-rivâyeti'l-Urduniyye*, neşr. Dâru Mecdelâvî, Amman 2002.

en-Nablûsî, Şâkir, "Keyfe 'abberat er-rivâye el-Urduniyye 'ani'l-vâkı'ı'l-mahallî ve'l-'Arabî", *er-Rivâyetu'l-Urduniyye ve mevkuhâ min harîtati'r-rivâyeti'l-'Arabiyye*, neşr. Dâru Ezmine, Amman 1993, s. 139-162.

es-Seâfîn, İbrahim, "el-Bidâyât", *er-Rivâyetu'l-Urduniyye ve mevkuhâ min harîtati'r-rivâyeti'l-'Arabiyye*, neşr. Dâru Ezmine, Amman 1993, s. 21-37.

a. mlf, *er-Rivâye fi'l-Urdun*, Neş. Lecnetu târihi'l-Ürdün, Amman 1995.

Halîl, İbrâhîm, *Mukaddimât li-dirâseti'l-hayâti'l-edebiyye fi'l-Urdun Dirâsât ve muhtârât nakdiyye*, Neşr. el-Cevhere, Amman 2003.

Muhaylân, Munâ Muhammed, *et-Tecrîb fi'r-Rivâyeti'l-'Arabiyyeti'l-Urduniyye 1960-1994*, Amman 2000.

Nasrallah, İbrahim, *Ağrâs Âmine*, neşr: el-Muessesetu'l-'Arabiyye li'd-dirâsât ve'n-neşr, Beyrut 2004.

a. mlf, *Ekal min 'aduv ekser min sadik*, Beyrut 2006.

Sâlih, Fahrî, “et-Te'sîs li'-rivâyeti'l-hadîse fi'l-Urdun (Teysîr Sebûl ve Emîn Şennâr)”, *er-Rivâyetu'l-Urduniyye ve mevkuhâ min harîtati'r-rivâyeti'l-'Arabiyye*, neşr. Dâru Ezmine, Amman 1993, s. 39-57.

Şa'bân, Hiyâm Ahmed el-Alî, *et-Tecribetu'r-rivâiyye 'inde İbrâhîm Nasrallah*, Dnş. Nebîl Yûsuf Haddâd, Yermük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yermük 2001.

Şengül, Mehmet Bakır, “Romanda Zaman Kavramı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 4 sy. 16, s. 428-435.

Ubeyd, Muhammed Sâbir -Sûsân el-Beyâtî, *el-Kevnu'r-rivâî Kirâe fi'l-melhameti'r-rivâiyye el-Melhâtu'l-Filistîniyye li İbrâhîm Nasrallah*, el-Muessesetu'l-'Arabiyye li'd-dirâsâti ve'n-neşr, Beyrut 2007.

Yâğî, Abdurrahman, *Ma'a rivâyât fi'l-Ürdün fi'n-nakdi't-tatbîkî*, Amman 1999.

Yıldız, Musa, “Ürdün Arap Romanı Üzerine Bir Deneme 1960-1994 (et-Tecrîb fi'r-Rivâyeti'l-'Arabiyyeti'l-Urduniyye)”, *Nûsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 11, Güz 2003, s.169-170.

¹ İbrahim es-Seâfîn, “el-Bidâyât”, *er-Rivâyetu'l-Urduniyye ve mevkuhâ min harîtati'r-rivâyeti'l-'Arabiyye*, neşr. Dâru Ezmine, Amman 1993. s. 21.

² İbrâhîm Halîl, *Mukaddimât li-dirâseti'l-hayâti'l-edebiyye fi'l-Urdun Dirâsât ve muhtârât nakdiyye*, Neşr. el-Cevhere, Amman 2003, s. 73; Ürdün'de roman edebi türünü geçirdiği aşamaların kısa bir özeti için bk. Abdurrahman Yâğî, *Maa rivâyât fi'l-Urdun fi'n-nakdi't-tatbîkî*, Amman 1999, s. 13-18.

³ Halîl, *a.g.e.*, s. 74.

⁴ Halîl, *a.e.*, s. 74.

⁵ Halîl, *a.e.*, s. 75. Sonuncu eser hakkındaki çoğunlukla eleştiri içeren değerlendirmeler için bk. İbrâhîm es-Seâfîn, *er-Rivâye fi'l-Urdun*, Neş. Lecnetu târihi'l-Urdun, Amman 1995, s. 12-16; a.mlf., “el-Bidâyât”, *er-Rivâye*, s. 21.

⁶ Abdülhalim Abbas'ın *Fetâtun min Filistin* adlı romanının kendinden önce başka yazarlar tarafından ortaya konan örneklerden farklı olarak yenilik ve özgünlük izleri taşımakta olduğuna dair bir değerlendirme için bk. es-Seâfîn., “el-Bidâyât”, *er-Rivâye*, s. 25.

⁷ Yazarın 1974 yılında basılan ve çeşitli tartışmalara yol açan *Leyletun fi'l-kitâr* adlı romanı Ürdün romancılığının diğer Arap ülkelerinden farklı kılan izler taşımaktadır. Halîl, *A.g.e.*, s. 77.

- ⁸ Halîl, *a.g.e.*, s. 76-77. 1935-1967 yılları arasında 23 roman yayımlanmıştır. Ancak bunlardan çok büyük kısmı romanda bulunması gereken asgari şartları taşımayan eserlerdir. bk. Nezîh Ebû Nidâl, “Rivâyetus-semânînat beyne'l-vâkıyye ve'l-hadâse”, *er-Rivâyetu'l-Urduniyye ve mevkuhâ min harîtati'r-rivâyeti'l-'Arabiyye*, neşr. Dâru Ezmine, Amman 1993. s. 68.
- ⁹ Halîl, *a.g.e.*, s. 78; Nezîh Ebû Nidâl, *a.g.m.*, s. 67, 80.
- ¹⁰ Halîl, *a.e.*, s. 78.
- ¹¹ Bk. Süleyman el-Ezra'î, *er-Rivâye el-cedîde fi'l-Urdun*, neşr. el-Müessesetu'l-'Arabiyye li'd-dirâsât ve'n-neşr, Beyrut 1997, s. 5. Yazar da 1968 yılını yenilikçi Ürdün romanının başlangıcı olarak kabul etmektedir ki bu yılın başlangıç olmasında 1967 yılındaki Arap-İsrail savaşındaki Arap mağlubiyetinin etkisinin büyük olduğu kabul edilebilir. Benzer kanaat için bk. Ğassân İsmâîl Abdu'l-hâlık, “Medhal ila'r-rivâyeti'l-hadîse fi'l-Urdun”, *er-Rivâyetu'l-Urduniyye ve mevkuhâ min harîtati'r-rivâyeti'l-'Arabiyye*, neşr. Dâru Ezmine, Amman 1993. s. 60. 1968 yılının başlangıç yılı sayılması ve ayrıca *Ente münzü'l-yevm* ve *el-Kâbûs* romanları hakkında değerlendirmeler için bk. Fahrî Sâlih, “et-Te'sîs li'r-rivâyeti'l-hadîse fi'l-Urdun (Teysîr Sebûl ve Emîn Şennâr)”, *er-Rivâyetu'l-Urduniyye ve mevkuhâ min harîtati'r-rivâyeti'l-'Arabiyye*, neşr. Dâru Ezmine, Amman 1993. s. 39-57.
- ¹² Ürdün romancılığında 1968 yılı sonrasında yaşanan gelişmeler için, romanların temaları vb. konusunda bk. el-Ezra'î, *a.g.e.*, s. 5-8.
- ¹³ Halîl, *a.g.e.*, s. 79-92, ayrıca bk. Bk. Süleyman el-Ezra'î, *a.e.*, s. 5-8. Munâ Muhammed Muhaylân, *et-Tecrîb fi'r-Rivâyeti'l-'Arabiyyeti'l-Urduniyye 1960-1994*, Amman 2000 adlı eserinde on bir yazara ait yirmi eseri incelemektedir. Yazar roman türünde yenilik arayışları içerisinde olan (et-tecrîb akımına mensub) eserleri konu ettiğinden bütün Ürdün romanlarını inceleme gibi bir amaç gütmemiştir. Eserin Türkçe tanıtımı için bk. Musa Yıldız, “Ürdün Arap Romanı Üzerine Bir Deneme 1960-1994 (et-Tecrîb fi'r-Rivâyeti'l-'Arabiyyeti'l-Urduniyye)”, *Nûsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 11, Güz 2003, s.169-170. İbrahim es-Seâfîn, *er-Rivâye fi'l-Urdun* adlı eserinde ek olarak yer verdiği listede Ürdün'de 1928-1992 yılları arasında yayımlanmış yüz otuz dokuz romanın ismini ve yazarını vermektedir. Bk. es-Seâfîn, *er-Rivâye*, s. 368-373.
- ¹⁴ es-Seâfîn, *er-Rivâye*, s. 308.
- ¹⁵ Hayatı hakkında bk. Muhammed Sâbir Ubeyd-Sûsân el-Beyâtî, *el-Kevnu'r-rivâi Kirâe fi'l-melhameti'r-rivâiyye el-Melhâtu'l-Filistîniyye li İbrâhim Nasrallah*, el-Müessesetu'l-'Arabiyye li'd-dirâsâti ve'n-neşr, Beyrut 2007. Yazar bazı hatıralarını *Ekal min 'aduv ekser min sadîk* adlı eserinde yazmıştır. Hatıralarından hareketle hayatı ile ilgili ayrıntılara ulaşmak için bir tür otobiyografi sayılabilecek bu esere müracaat edilebilir. Bk. İbrahim Nasrallah, *Ekal min 'aduv ekser min sadîk*, Beyrut 2006.
- ¹⁶ Bk. Ubeyd - el-Beyâtî, *a.g.e.*, 13-14. Şâkir en-Nablûsî, yirminci yüzyılın ikinci yarısında pek çok şairin roman yazmaya yönelmesiyle şiirin Arapların divanı olma özelliğinin romana kaydığını ifade etmektedir. Bk. Şâkir en-Nablûsî, “Keyfe ‘abberat er-rivâye el-Urduniyye ‘ani'l-vâkı'ı'l-mahallî ve'l-'Arabî”, *er-Rivâyetu'l-Urduniyye ve mevkuhâ min harîtati'r-rivâyeti'l-'Arabiyye*, neşr. Dâru Ezmine, Amman 1993. s. 157.

- ¹⁷ Bk. Ubeyd - el-Beyâtî, *a.e.*, 13. Roman muhtemelen Ürdün'de iş bulamadığı için bir süre Suudi Arabistanda öğretmenlik yapmak zorunda kalan yazarın kendi yaşadıklarını ya da yaşadıklarından esinlendiklerin anlatmaktadır. Roman hakkında bir değerlendirme için bk. bk. el-Ezra'î, *a.g.e.*, s. 53-64.
- ¹⁸ İbrahim Narallah'ın, yayınevi tarafından 1987 yazında Filistin'i ziyaret ettikten sonra yazıldığı notuyla yayınlanan bu romanı hakkında notlar için bk. Yâğî, *a.g.e.*, s. 41-48. Roman hakkında bir değerlendirme için bk. bk. el-Ezra'î, *a. e.*, s. 189-200.
- ¹⁹ Yazar köpek havlamasını ifade eden 'Av (Türkçe'de: Hav) kelimesini isim yaptığı bu romanında, yönetimin baskı ve zorbalıklarını yazdığı hikâyelerle eleştiren ve bu konumuyla direnişçi gençlerin ilham kaynağı olan bir yazar iken kendisine verilen yazı işleri müdürlüğü ve diğer maddi imkanlar neticesinde yönetimin sözcüsüne dönüşen Ahmed es-Sâfi'nin bu köklü değişimini konu edinmektedir. Roman hakkında daha geniş bir değerlendirme için bk. es-Seâfin, *er-Rivâye*, s. 321-328; el-Ezra'î, *a. e.*, s. 17-24.
- ²⁰ Milli bayramlarında düzenlenen törenlere katılmak ve ülkede yabancılar eliyle gerçekleşen gelişimi görmek amacıyla bir Arap ülkesine beraberce seyahat eden iki kişi konu edilmekte olan romanda hayali ve gerçek unsurlar içiçe geçmiş vaziyettedir. Roman hakkında daha geniş bir değerlendirme için bk. es-Seâfin, *er-Rivâye*, s. 329-334.
- ²¹ Bk. es-Seâfin, *er-Rivâye*, s. 308
- ²² Bk. Ubeyd - el-Beyâtî, *a.g.e.*, 12.
- ²³ Daha önce yayınlanmış dokuz dîvanı içermektedir.
- ²⁴ Daha önce yayınlanmış şiirlerinden yapılmış seçki mahiyetindedir.
- ²⁵ Daha önce yayınlanmış şiirlerinden yapılmış seçki mahiyetindedir.
- ²⁶ İbrahim Nasrallah'ın bu romanının değerlendirmesi için bk. Yâğî, *a.g.e.*, s. 193-202.
- ²⁷ Ubeyd- el-Beyâtî, *a.g.e.*, s. 12.
- ²⁸ Filistin Meselesi seksenli yıllardaki Ürdün romanlarının önemli konularından birini teşkil etmektedir. el-Ezra'î, *a.g.e.*, s. 7. Ürdün romanlarında Filistin konusu hakkında geniş bilgi için bk. Süleyman el-Ezra'î, *Filistîn fi'r-rivâyeti'l-Urduniyye*, neşr. Dâru Mecdelâvî, Amman 2002.
- ²⁹ İbrahim Nasrallah, *Ağrâs Âmine*, neşr: el-Muessesetu'l-'Arabiyye li'd-dirâsât ve'n-neşr, Beyrut 2004, s. 146.
- ³⁰ Nasrallah, *a.g.e.*, s. 7.
- ³¹ Nasrallah, *a.e.*, s. 12.
- ³² Nasrallah, *a.e.*, s. 59.
- ³³ Nasrallah, *a.e.*, s. 78. Yazar bu usulü benimseyerek bölümleri rakamla ifade edilen ya da müstakil başlık konulan diğer romanlarındaki uygulamalarından ayrılmış olmaktadır.
- ³⁴ Nasrallah, *a.e.*, s. 7.
- ³⁵ Nasrallah, *a.e.*, s. 7.
- ³⁶ Nasrallah, *a.e.*, s. 8.
- ³⁷ Nasrallah, *a.e.*, s. 8.
- ³⁸ Nasrallah, *a.e.*, s. 13.
- ³⁹ Nasrallah, *a.e.*, s. 36.
- ⁴⁰ Nasrallah, *a.e.*, s. 133-134.
- ⁴¹ Nasrallah, *a.e.*, s. 43.

- ⁴² Nasrallah, *a.e.*, s. 43.
⁴³ Nasrallah, *a.e.*, s. 22-23.
⁴⁴ Nasrallah, *a.e.*, s. 22-23.
⁴⁵ Nasrallah, *a.e.*, s. 20-21.
⁴⁶ Nasrallah, *a.e.*, s. 22.
⁴⁷ Nasrallah, *a.e.*, s. 15.
⁴⁸ Nasrallah, *a.e.*, s. 43, 132.
⁴⁹ Nasrallah, *a.e.*, s. 17.
⁵⁰ Nasrallah, *a.e.*, s. 12-18.
⁵¹ Nasrallah, *a.e.*, s. 19.
⁵² Nasrallah, *a.e.*, s. 41-42.
⁵³ Nasrallah, *a.e.*, s. 66.
⁵⁴ Nasrallah, *a.e.*, s. 7.
⁵⁵ Roman türü eserlerde zaman olgusu konusunda geniş bilgi için şu makaleye bakılabilir: Mehmet Bakır Şengül, "Romanda Zaman Kavramı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 4 sy. 16, s. 428-435.
⁵⁶ Anlatıcı şöyle demektedir: "*Birinci İntifâda'da bu hislere kapılmıştım. Fakat şu anda aynı şekilde mi düşünüyorum yoksa önceki bu düşünce tarzımı mı hatırlıyorum, tam olarak bilmiyorum.*" Bk. Nasrallah, *a.g.e.*, s. 8.
⁵⁷ İbrahim Nasrallah'ın romanlarında yöresel dil kullanımı hakkında geniş bilgi için bk. Hiyâm Ahmed el-Alî Şa'bân, *et-Tecribetu'r-rivâiyye 'inde İbrahim Nasrallah*, Dnş. Nebîl Yûsuf Haddâd, Yermük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yermük 2001, s. 48 vd.
⁵⁸ Nasrallah, *a.g.e.*, s. 10.
⁵⁹ Nasrallah, *a.e.*, s. 11.
⁶⁰ Nasrallah, *a.e.*, s. 11
⁶¹ Nasrallah, *a.e.*, s. 13.
⁶² Nasrallah, *a.e.*, s. 41.
⁶³ Nasrallah, *a.e.*, s. 25.
⁶⁴ el-Ezra'î, *a.g.e.*, s. 198. İbrahim Nasrallah'ın romanlarında şiirsel dil kullanımı hakkında geniş bilgi için bk. Şa'bân, *a.g.t.*, s. 12 vd..